

тичної зрілості суспільства, його соціально-професійної самоорганізації, ефективності й впливовості незалежних громадських організацій [2].

У системі обмежень політичних маніпулювань особливе значення мають правові норми. Нормативно-правові межі маніпулювання передбачають різного роду відповідальність за використання брудних технологій у політичних процесах. Однак діапазон маніпулятивних технологій є настільки широким, що сучасне законодавство всі їх ще не охоплює. Тож покладатися на застосування правових норм за використання маніпулювання у різних сферах не варто. Сьогодні необхідно шукати та застосовувати увесь арсенал протидії політичному маніпулюванню.

Перспективи подальших розвідок. Узагальнюючи, можна сказати, що темами подальших наукових досліджень у площині протидії політичному маніпулюванню в умовах функціонування публічної політики можуть стати: поглиблення інституалізації громадянського суспільства, вивчення та використання громадської думки, розробка методик протидії політичному маніпулюванню.

Список використаних джерел

1. Бахтурідзе З. З. Формирование внешней политики и фактор общественного мнения в Грузии / З. З. Бахтурідзе. - Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/formirovanie-vneshnei-politiki-i-faktor-obshchestvennogo-mneniya-v-gruzii>
2. Бойко О. Д. Політичне маніпулювання : навч. посіб. / О. Д. Бойко. - К. : Академвидав, 2010. - 432 с.
3. Бурдьє П. Социология социального пространства / Пьер Бурдьє ; пер. с фр. ; отв. ред. перевода Н. А. Шматко. - М. : Ин-т эксперимент. социологии ; СПб. : Алетейя, 2007. - 288 с
4. Логунова М. М. Політична психологія та іміджологія : метод. матеріали до навч. модуля / М. М. Логунова, Л. М. Усаченко. - К. : НАДУ, 2008. - 112 с.
5. Політична психологія : конспект лекцій до навч. модуля / уклад. : М. М. Логунова, М. І. Пірен, В. А. Ребкало. - К. : Вид-во УАДУ, 2002. - 64 с.

Вадим Трюхан,

Посол з особливих доручень

Міністерства закордонних справ України

Інституційне забезпечення виконання угоди про асоціацію Україна - ЄС

Досліджуються стан підготовки України до виконання майбутньої Угоди про асоціацію Україна - ЄС та можливі моделі інституційного забезпечення політики європейської інтеграції.

Ключові слова: Угода про асоціацію, європейська інтеграція, Національна програма імплементації Угоди про асоціацію, Європейський Союз.

The research is focused on the preparation of Ukraine to the implementation of future Ukraine - EU Association Agreement and possible institutional models of the European integration policy implementation.

Key words: Association Agreement, European integration, National program of the Association Agreement implementation, European Union.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. З лютого 2007 р. Україна веде переговори з Європейським Союзом щодо нового базового договору, який має замінити Угоду про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами і їхніми державами-членами (далі - УПС). На початку переговорів Україна та ЄС по-різному розглядали тип майбутнього договору та його змістове наповнення. Європейська переговорна команда мала намір підготувати документ, який би нагадував УПС та доповнювався односторонніми зобов'язаннями України щодо відкриття її ринку та адаптації її законодавства до законодавства ЄС. Навіть позиція щодо назви документа була а priori не прийнятною для української сторони. Йшлося про "Європейську сусідську угоду" та "Нову посилену угоду". Натомість принципово важливим завданням для України було забезпечити укладення нового договору взамін УПС у формі угоди про асоціацію (далі - УА) із справедливими взаємовигідними зобов'язаннями обох сторін щодо доступу до ринків як України, так і ЄС, а також визначити інтеграційну спрямованість змісту цього двостороннього документа.

Ухвалення 9 вересня 2008 р. в Парижі в рамках Дванадцятого саміту Україна - ЄС Спільної декларації щодо Угоди про асоціацію Україна - ЄС [1] дало відповідь на питання щодо назви та типу нової угоди, яка буде укладена взамін УПС. Офіційні повідомлення для ЗМІ та інтерв'ю головних учасників переговорів і керівництва з обох сторін свідчать, що переговори щодо УА поступово наближаються до завершення, існувала велика ймовірність її підписання чи принаймні парафування вже до кінця 2011 р.

Натомість, на сьогодні в Україні ще не почалася підготовка до виконання УА. Більше того, зі зміною влади після останніх президентських виборів зупинився процес побудови централізованої моделі горизонтальної координації політики європейської інтеграції. Наразі в Україні повернуто вкрай неефективну децентралізовану модель координації європейської інтеграції, яка існувала до 2008 р.

Незважаючи на визначену мету щодо вступу до ЄС та неодноразові офіційні заяви з цього приводу, озвучені керівництвом держави, на практиці нічого не робиться для створення та/або посилення інституцій, відповідальних за виконання задекларованих цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В Україні питання інституційного забезпечення по-

літики європейської інтеграції залишається малодослідженим. Перша спроба аналізу інституційних рішень, які необхідно ухвалити в контексті підготовки до виконання майбутньої нової угоди, яка буде укладена взамін УПС, була зроблена Олегом Мірошніченком у 2008 р. під час його участі в програмі стажування, організованій спільно Інститутом суспільних справ (Варшава, Польща) та Міжнародним центром перспективних досліджень (Київ, Україна). Отримані результати було оформлено у вигляді аналітичної записки "Аспекти планування імплементації нової посиленої угоди Україна - ЄС" [2]. У ній міститься досить вдалий аналіз методології підготовки програмних документів, необхідних для виконання УА, проте питанню інституційних рішень приділено доволі незначну увагу.

У 2008-2009 рр. це питання предметно вивчав Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД), зокрема в рамках реалізації проекту "Підготовка України до виконання Угоди про Асоціацію з ЄС: аналітична та методологічна підтримка". У результаті було підготовлено дві аналітичні записки "Європейська інтеграція: новий контекст, нові інституції" [3] та "Оцінка потенціалу органів влади до організації виконання Угоди про асоціацію" [4]. Висновки, зроблені під час підготовки рекомендацій, зводяться до того, що органи державної влади України не готові до виконання майбутньої УА і мають бути реформовані з урахуванням міжнародного досвіду.

Крім того, протягом 2007-2008 рр. уряд Великої Британії профінансував "Проект координації європейської інтеграції (EUCOP)". В його результаті Уряду України було запропоновано розглянути дві моделі побудови системи координації політики європейської інтеграції, які використовувалися колишніми країнами-кандидатами на членство в ЄС. Перша базується на центральному органі виконавчої влади зі спеціальними повноваженнями (за прикладом Управління Комітету європейської інтеграції (УКЄІ), яке існувало в Польщі). В основі другої - підрозділ з європейської інтеграції у складі апарату Уряду (як це мало місце, наприклад, в Естонії та Словаччині).

Слід зазначити, що результати згаданих досліджень залишилися практично не поміченими в експертному середовищі України і не були використані нинішнім Урядом України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Проблема неготовності України до імплементації УА та забезпечення ефективної координації політики європейської інтеграції набуває все більшої актуальності з наближенням до завершення переговорів щодо УА. Ситуація ускладнюється тим, що в Україні набирає обертів реформування всіх сфер суспільного життя, а також не спадає градус дискусій щодо вектора інтеграції України - зона вільної торгівлі з ЄС чи Митний Союз з Росією.

В Україні також створено Комітет економічних реформ, який очолюється Президентом, проголошуються терміни здійснення цілої низки (понад 20) реформ у ключових сферах суспільного життя. Йдеться про адміністративну, пенсійну, земельну, житлову, трудову реформи, виборче законодавство, судочинство, кримінальний процес, системи охорони здоров'я тощо. Натомість ліквідовано чи зупинено діяльність практично всіх колегіальних органів у сфері європейської інтеграції, які опікувалися стратегічними питаннями відносин Україна - ЄС; ліквідовано або значно ослаблено органи та підрозділи, які відповідали за реалізацію євроінтеграційного курсу на виконавчому (операційному) рівні.

Чи здійснюються внутрішні реформи в Україні на основі європейських норм і стандартів? Чи відповідають вони існуючим у відносинах з ЄС договірно-правовим зобов'язанням України? Які інституції мають бути створені чи посилені напередодні набуття чинності УА, а головне, - які повноваження вони повинні мати? Усі ці запитання поки що чекають належних відповідей.

Формування мети або цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження в рамках даної статті є вивчення проблем інституційного забезпечення виконання УА з урахуванням попереднього вітчизняного досвіду та досвіду колишніх і нинішніх країн-кандидатів на вступ до ЄС.

Для досягнення мети доцільно виконати такі завдання: дослідити стан підготовки України до виконання майбутньої УА; зробити прогноз можливих моделей інституційного забезпечення політики європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як свідчить досвід інших країн, які раніше уклали асоціативні угоди з ЄС, протягом року набудуть чинності положення УА, які стосуватимуться формування зони вільної торгівлі (далі - ЗВТ) та окремих секторальних питань, що належать до комунітарної компетенції Євросоюзу. Для цього буде укладено Тимчасову угоду. З огляду на необхідність ратифікації УА всіма національними парламентами держав-членів, у повному обсязі вона набуде чинності пізніше, протягом 2-4 років.

На перший погляд, Україна має достатньо часу для підготовки до виконання УА. Проте вже зараз варто взяти до уваги те, що формування ЗВТ має розпочатися вже наступного року.

У чому ж полягає сутність міжнародних зобов'язань, які бере на себе Україна? Справа в тому, що обсяг *acquis* ЄС, які містяться в додатках до УА (передусім у розділі щодо ЗВТ) і мають бути інкорпоровані в законодавство України, стане безпрецедентним для неї. Він ще не відповідатиме тому обсягу, який зазвичай беруть на себе країни-кандидати на вступ до ЄС, проте наблизатиметься до нього. На думку українських експертів, УА за своїм змістом "не буде мати аналогів серед уже існуючих угод про асоціацію, укладених ЄС з іншими країнами" [5].

Водночас органи державної влади виявляють тотальну неготовність не лише до виконання УА, а й до підготовки Національної програми її імплементації, - документа, який розробляли всі Балканські країни - нинішні кандидати на вступ до ЄС*.

Для виправлення ситуації необхідно ухвалити рішення щодо утворення інституцій, які здійснюватимуть координацію політики європейської інтеграції на політичному (стратегічному) рівні й опікуватимуться питаннями підготовки до виконання УА та забезпечення її імплементації після набуття чинності на виконавському (оперативному) рівні.

Як зазначалось, на сьогодні в Україні діє децентралізована модель координації, що існувала до 2005 р. і зберігалася з незначними змінами до 2008 р., сутність якої полягає в тому, що три ключові міністерства координують головні сфери європейської інтеграції. Зокрема, МЗС координує питання зовнішньої та безпекової політики, а також усі питання, пов'язані з переговорами з ЄС, зокрема й стосовно УА; Мінекономічного розвитку та торгівлі - торговельно-економічні та секторальні питання, а також управління технічною допомогою ЄС; Мін'юст - співробітництво з ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки, а також адаптацію законодавства України до законодавства ЄС. Крім того, Головержслужба (Національне агентство України з питань державної служби) як і раніше, здійснює координацію співробітництва з ЄС при використанні інструментів технічної допомоги TAIEХ та Twinning, а також виконанні Державної цільової програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2008-2011 рр. [6]. Держкомтелерадіо, у свою чергу, координує виконання Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції на 2008-2011 рр. [7].

Є дві відмінності нинішньої моделі від тієї, яка існувала раніше. По-перше, з 2002 до 2005 р. функціонувала Державна Рада з питань європейської та євроатлантичної інтеграції на чолі з Президентом України, яка збиралася щоквартально для розгляду стратегічних питань відносин Україна - ЄС та ухвалення важливих політичних рішень. На сьогодні такого колегіального органу високого рівня не існує. Більше того, як впливає із офіційних повідомлень Адміністрації Президента України (далі - АПУ) для ЗМІ, лише двічі глава держави проводив наради, присвячені відносинам Україна - ЄС. Перша з них отримала гучну назву "перше засідання Комітету з питань європейської інтеграції"***, неіснуючої на той момент і

---

* Див. детальніше дослідження Міжнародного центру перспективних досліджень "Оцінка потенціалу органів влади до організації виконання Угоди про асоціацію". - Режим доступу : http://www.icps.com.ua/files/articles/57/50/SIDA_3_2010_UKR.pdf

** Відбулося 28 травня 2010 р. і було присвячено розгляду стану переговорів з ЄС щодо Угоди про асоціацію. Більш детально на сайті - <http://www.president.gov.ua/news/17256.html>

не формалізованої до нині інституції. Друга відбувалася як суто робочий захід за участю глави держави*.

По-друге, до останнього часу в АПУ не існувало окремого підрозділу, відповідального за питання європейської інтеграції. Лише у травні 2011 р. вперше утворено Управління європейської інтеграції, хоча той факт, що в його складі працюватиме лише 8 співробітників, не дає підстав для оптимізму щодо масштабів його майбутньої діяльності. Перші коментарі його керівника свідчать про те, що розглядається цей підрозділ не як координаційний, а як допоміжний орган, завдання якого - інтелектуальне забезпечення діяльності Президента, про що наголосив у своєму інтерв'ю Є.Перелигін, керівник управління європейської інтеграції АПУ [8].

Цілком очевидно, що описана ситуація не є прийнятною для держави, адже може призвести до зриву виконання домовленостей Україна - ЄС, а також до невиконання заяв, проголошених Президентом України В.Януковичем. Першими прикладами, які підтверджують тенденцію до цього, стали слабкі результати виконання Порядку денного асоціації Україна - ЄС [9], а також ухвалення із безпрецедентною затримкою у п'ять місяців Плану заходів з виконання Плану дій щодо лібералізації візового режиму. І це в той час, коли Президент декларував ще у листопаді, що цей План дій буде в цілому виконаний уже за 6 місяців.

На даний момент існує принаймні дві платформи, на базі яких відбувається підготовка проектів рішень з цього приводу. Роль першої відіграє Голодержслужба, в якій готується проект Плану інституційної реформи у сфері "сприяння виконанню Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, переговори щодо укладення якої тривають". Паралельно реалізується проект "Національний Конвент України щодо ЄС"**, ініціаторами якого стали Національний інститут стратегічних досліджень спільно з Українським незалежним центром політичних досліджень у партнерстві з Дослідницьким центром Словацької асоціації зовнішньої політики (м. Братислава). Той факт, що патрунується цей проект АПУ, Міністерством закордонних справ та Міністерством економічного розвитку та торгівлі України, дає підстави для сподівань, що в результаті його реалізації будуть напрацьовані проекти рішень, що їх, на відміну від результатів попередніх проектів, сприймуть і Президент, і Уряд.

На наш погляд, існує як мінімум чотири моделі інституційного забезпечення політики європейської інтеграції, які можуть наразі розглядатися.

Перша модель. *Децентралізована, нині існуюча.* За таким варіантом більшість завдань, пов'язаних із координацією, мають лягти на плечі МЗС.

* Відбулася 2 лютого 2011 р. і була присвячена стану переговорів з ЄС щодо зони вільної торгівлі. Більш детально на сайті - <http://www.president.gov.ua/news/19295.html>

** Детальніше про проект див. сайт: <http://www.euconvention.org.ua/>

Для того, щоб це міністерство ефективно виконувало координуючі функції, необхідно вирішити два питання. По-перше, внести зміни до Положення про МЗС, визначивши його координатором не лише окремих сфер відносин з ЄС, а всього комплексу питань, пов'язаних з реалізацією визначеного Законом України "Про засади внутрішньої та зовнішньої політики" курсу на вступ до ЄС [10]. По-друге, утворити в структурі МЗС урядовий орган державного управління, який би опікувався питаннями європейської інтеграції і мав для цього достатні фінансові, кадрові та інші ресурси.

Друга модель. *Жорстко централізована, або "президентська"*. Роль центру вироблення рішень відіграє підрозділ з питань європейської інтеграції, утворений безпосередньо в Адміністрації Президента. За президентсько-парламентської політичної системи, коли Президент має найбільший обсяг владних повноважень для ухвалення рішень у сфері європейської інтеграції, така модель, на нашу думку, є оптимальною. Проте для того, щоб вона працювала, необхідно забезпечити відхід від традиції АПУ працювати виключно із стратегічними питаннями і ігнорувати щоденну рутинну роботу.

Третя модель. *Централізована - урядова*. Нещодавній досвід функціонування у складі Секретаріату Кабінету Міністрів згаданого Координаційного бюро засвідчив, що завдання щодо горизонтальної координації політики європейської інтеграції доволі успішно можуть виконуватися підрозділом, створеним безпосередньо в апараті Уряду. Водночас у 2010 р. відбулися суттєві зміни конституційного устрою України. В умовах звуження повноважень Кабінету Міністрів для забезпечення ефективності такої моделі необхідно створити принаймні дві ключові передумови: по-перше, отримати політичне рішення Президента; і, по-друге, визначити оптимальний обсяг повноважень такого органу законом або Указом Президента, при цьому він має бути достатнім для вирішення всього комплексу питань у сфері європейської інтеграції.

Четверта модель. Центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. У 2008 р. було вперше предметно обговорено ідею створення в Україні централізованого механізму координації політики європейської інтеграції за прикладом колишніх та нинішніх країн-кандидатів на вступ до ЄС. На той момент вдалося досягти загального розуміння про існування двох магістральних напрямів вирішення цього питання за парламентсько-президентської політичної системи через утворення підрозділу з питань європейської інтеграції (бюро, агентство, департамент тощо) в апараті Уряду або поза його межами у формі центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Як перший етап при вирішенні цього питання було обрано перший напрямок дій. У результаті 16 липня 2008 р. було створено Координаційне

бюро європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України [11]. Проте до другого етапу, яким мало би стати створення на його базі центрального органу виконавчої влади, причому зі значно ширшими за звичайне міністерство і визначеними законодавчо повноваженнями, у зв'язку зі зміною Уряду, перейти не вдалося. Замість цього Координаційне бюро було ліквідовано.

Наразі у процесі опрацювання питання інституційного забезпечення імплементації політики європейської інтеграції доцільно брати до уваги досвід забезпечення підготовки України до проведення чемпіонату з футболу ЄВРО-2012. Протягом 2010 - першої половини 2011 р. Україна надолужила попереднє відставання у підготовці до чемпіонату, що стало можливим завдяки побудові чіткої вертикалі і горизонталі інститутів влади, відповідальних за опрацювання всіх питань, пов'язаних із підготовкою до ЄВРО-2012. Президент очолює Комітет з підготовки та проведення ЄВРО-2012 [12], віце-прем'єр-міністр Б.Колесніков - його відповідальний секретар. Комітет як колегіальний орган - це стратегічний рівень, на якому розглядаються найважливіші політичні питання і ухвалюються протокольні рішення, обов'язкові для виконання всіма органами виконавчої влади. На оперативному рівні відповідні повноваження (як і достатні ресурси) були надані Національному агентству з питань підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 р. з футболу та реалізації інфраструктурних проектів [13], яке було утворене як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через віце-прем'єр-міністра України. Враховуючи те, що навіть за президентсько-парламентської моделі влади згадане Національне агентство довело свою спроможність ефективно виконувати поставлені перед ним завдання, можна зробити висновок, що аналогічний варіант побудови інституційної моделі забезпечення європейської інтеграції має право на життя. При цьому за умови спрямування Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єр-міністра діяльності відповідного координаційного євроінтеграційного органу (за назвою це може бути Національне агентство чи Міністерство європейської інтеграції) ймовірність позитивних результатів його діяльності виглядає найвищою порівняно з першими трьома моделями.

На наш погляд, перед обранням однієї зі згаданих моделей насамперед необхідно вирішити питання щодо створення колегіального органу на чолі з Президентом України, який розглядав би стратегічні питання відносин України з ЄС та ухвалював рішення щодо пріоритетних завдань у сфері європейської інтеграції. З огляду на це можна запропонувати такі варіанти дій:

- утворення Державної ради з питань європейської інтеграції, як це пропонується Верховною Радою України [14];

- визначення за Комітетом з економічних реформ компетенції щодо розгляду питань європейської інтеграції та внесення відповідних змін до його Положення.

Обидва ці варіанти є прийнятними, проте другий виглядає на порядок ефективнішим, оскільки вирішує вже давно назріле питання поєднання в одному центрі як управління реформами, так і координацію політики європейської інтеграції. Паралельними курсами, як це відбувається до цього часу, ці питання вирішуватись уже не повинні, з огляду й, зокрема, на те, що невдовзі буде укладена УА, яка за своїм змістом має стати основою для здійснення внутрішніх реформ.

Після вирішення питання створення (чи реорганізації - другий варіант) колегіального органу на чолі з главою держави доцільно на першому ж його засіданні ухвалити політичне рішення щодо інституційної моделі забезпечення підготовки до імплементації УА і надолужувати час, згаяний після того, як було ліквідоване згадане Координаційне бюро. Адже для реалізації цілі щодо вступу до ЄС, задекларованої в згаданому Законі, необхідна наявність відповідних інституцій.

На підставі вищевикладеного можна зробити такі *висновки*:

1. З наближенням укладення УА актуальність питання утворення нових та/або посилення існуючих інституцій у сфері європейської інтеграції різко зростає.

2. Той факт, що більшість країн-кандидатів на вступ до ЄС стали державами-членами ЄС, свідчить про ефективність моделей координації європейської інтеграції, які вони застосовували. Україні необхідно взяти за основу досвід країн, які є подібними до неї (передусім Польщі), пристосувати його до власних напрацювань і впровадити.

3. На наш погляд, четверта із вищезгаданих моделей є оптимальною для України, оскільки вона ґрунтується на успішному досвіді організації процесу підготовки до фінальної частини чемпіонату з футболу ЄВРО-2012.

4. Україна потребує зосередження в єдиному центрі питань європейської інтеграції та координації внутрішніх реформ. Це - оптимальний спосіб забезпечення відповідності європейським нормам та стандартам здійснюваних у країні внутрішніх реформ.

У подальшому моделі інституційного забезпечення європейської інтеграції, окреслені в цій статті, стануть предметом детальних досліджень, зокрема в контексті визначення оптимального для України варіанта та часових рамок і організаційно-правових, фінансових та інших аспектів його впровадження.

Список використаних джерел

1. Україна - Європейський Союз: зібрання міжнародних договорів та інших документів (1991-2009) / за заг. ред. С. Камишева. - К. : ЮСТІНІАН, 2010. - С. 550.

2. Аспекти планування імплементації нової посиленої угоди Україна - ЄС. - Режим доступу : http://www.icps.com.ua/files/articles/50/3/apyska_Myroshnichenko.pdf
3. Європейська інтеграція: новий контекст, нові інституції. - Режим доступу : http://www.icps.com.ua/files/articles/50/61/SIDA-3_UKR.pdf
4. Оцінка потенціалу органів влади до організації виконання Угоди про асоціацію. - Режим доступу : http://www.icps.com.ua/files/articles/57/50/SIDA_3_2010_UKR.pdf
5. Петров Р. А. Транспозиция "acquis" Европейского Союза в правовые системы третьих стран / Р. А. Петров. - К. : Изд-во "Истина", 2011. - С. 305.
6. Про затвердження державної цільової програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2008-2011 роки : Постанова Кабінету Міністрів від 5 листоп. 2008 р. № 974. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=974-2008-%EF>
7. Про затвердження державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції на 2008-11 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 листоп. 2008 р. № 594. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=594-2008-%EF>
8. В Адміністрації Президента призначили головного євроінтегратора / з інтерв'ю Є. Перелигіна, керівника управління європейської інтеграції АПУ. - Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/view/247560.html>
9. Проект "Виконання Порядку денного Асоціації (ПДА) між Україною і ЄС: експертний погляд". - Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/print.php?sid=603277342>
10. Закон України про засади внутрішньої та зовнішньої політики // Офіційний вісн. України. - Режим доступу : <http://ovu.com.ua/proceedings/344>
11. Про утворення Координаційного бюро європейської та євроатлантичної інтеграції : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 лип. 2008 р. № 649. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=649-2008-%EF>
12. Про Комітет з підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу : Указ Президента України від 2 квіт. 2010 р. № 470. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=470%2F2010>
13. Про заходи щодо удосконалення системи управління підготовкою та проведенням в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 квіт. 2010 р. № 298. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=298-2010-%EF>
14. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Про стан і перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом" : Постанова Верховної Ради України від 19 трав. 2011 р. № 3400. - Режим доступу : <http://www.nau.kiev.ua/druk.php?name=367220-19052011-0.txt>